

HALKBİLİMİ
ARAŞTIRMALARI DERNEĐİ
FOLKLOR RESEARCH ASSOCIATION

*uluslararası halkbilimi
araştırmaları dergisi*

Geliř Tarihi: 07.05.2019 Kabul Tarihi:19.05.2019

Entry Date: 07.05.2019 Accepted:19.05.2019

Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

International Journal Of Folklore Research

Cilt:1 Sayı:2 Yıl:2019

Volume:1 Issue:2 Year:2019

Teoriden Pratiđe Somut Olmayan Kùltürel Miras

Doç. Dr. Kürřat ÖNCÜL¹

Öz

Kısa adıyla SOKÜM olarak bilinen Somut Olmayan Kùltürel Miras kavramı ve bu kavram çerçevesinde şekillenen sözleşme Türkiye’de iki binli yıllardan sonra halkbilimi çalışmalarına yeni bir ivme getirmiştir. Ancak bu yeni ivme eldeki malzemenin istendik şekilde düzenlenememesi ve geleceğe taşınamaması gibi bir handikapla karşılaşmaktadır. İlgili kurumların koordineli bir çalışma yürütememesi ve akademinin nispeten bağımsız derlemelerle bu kùltürel malzemenin düzenlenmesi sürecini yakalayamaması akademik anlamda Avrupa ÷lkelerinin yaklaşık yüzyıl önce yaptıkları bu çalışmaların yapılamaması sonucunu doğurmuştur. Bu çalışma belirtilen bu hususları belirlemeyi ve geleceğe yönelik yeni sorgulamaları doğurmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: SOKÜM, Halkbilimi, Teori

Intangible Cultural Heritage From Theory to Practice

Abstract

Short concept known as the Intangible Cultural Heritage by name, and I ripped the framework of this agreement, embodied in the concept after the year two thousand in Turkey has brought a new momentum to folklore studies. However, this new momentum encounters a handicap, such as not being able to regulate the material in the desired way and not be carried to the future. The fact that the related institutions were not able to conduct a coordinated work and the academy could not catch up with the process of organizing this cultural material with relatively independent reviews led to the fact that these studies which were done by European countries about a century ago could not be done. This study aims to identify these issues and to create new questions about the future.

Key Words: SOKÜM, folklore, theory

Giriř

¹ Eskiřehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakùltesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
onculkursat@gmail.com

Türk halkbilimi çalışmalarının tarihçesine yönelik gerek kitap gerekse makale boyutundaki yayınlarda, alana yönelik söylemler iki binli yılların hemen öncesine kadar getirilmekte ve bu tarihten sonrası çeşitli nedenlerle irdelenmemektedir. Bu çalışma Türk halk bilimi çalışmalarının genelde değinilmeyen bu sürecini daha ziyade SOKÜM özelinde ancak genelden özele bir yaklaşımla vermeyi hedeflemektedir. Çalışmayı bu yöne iten iki temel eksen Halkbilimi Araştırmaları Dergisi “Manifesto Sayısına” yönelik anlamlı bir metin oluşturma çabası ve halkbiliminin kendini tekrarlayan yapısının dışında öz eleştiri mantığının gelişimine bir katkı sağlama amacıdır.

Türk halkbilimi çalışmalarının Ankara Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitelerinde akademik anlamda ilerlemeye başlamasından SOKÜM sözleşmesine kadar iki büyük kırılma noktası yaşamıştır. Bize göre bu iki kırılma 1991 yılında S.S.C. B. den Rusya’ya geçiş ve bu geçişin estirdiği ve etkisi hala devam eden Türk Dünyası olarak adlandırılan coğrafyanın siyasal anlamda yeniden şekillenmesi ile Özkul Çobanoğlu’nun (Çobanoğlu 2000) dünyada halkbilimine yönelik gerçekleştirilen çalışmaların neler olduğunu tanıttığı eserinin yayınlanmasıdır. Türk Cumhuriyetleri’nin kurulması Türkiye’de hazırlıksız yakalanışın ne derece üzüntü verici boyutta olduğunu ortaya çıkarmış ancak “kervan yolda düzülür” mantığıyla kurumsal adımlar atılmaya başlanmıştır. Türk halk bilimi bu süreçte ani bir ivmeyle yönünü “Türk Dünyası”na çevirmiş ve önemli sayıda akademisyen bu coğrafyalara giderek farklı nitelikte/nicelikte eserlere imza atmıştır. Bu çalışmaların oransal anlamda önemli bir bölümü metin merkezli olmakla birlikte “Türk Dünyası”na karşı duyulan özlem bu çalışmaların sayısını arttırmış ancak akademik anlamdaki hazır bulunuşsuzluk büyük oranda çeviri eser kültürünü ve bu eserlerdeki ortaklıkların vurgulanmasına yönelik yaklaşımın baskın olduğu yayınları doğurmuştur.

Türk Cumhuriyetleri’nin bağımsızlığından yaklaşık on yıl sonrasında yayınlanan Çobanoğlu’nun çalışması ise halk kültürü içerisinde kullanılan tabirle “sen, ben, bizim oğlan” dünyasının dışında yeni bir dünyanın varlığını somut olarak gözler önüne sererek Türk halk bilimi çalışmalarını yönlendiren ikinci bir rüzgâr olmuştur. Türk halkbiliminin yarım asra varmayan tarihsizliği çerçevesindeki arayışlar, kuramsal anlamda belirgin bir rotasının henüz çizilmemiş olması açık denizde farklı rüzgârların etkisine karşı direnme gücünü doğurmadığından Türk halkbiliminin istikameti kaçınılmaz olarak esen bu iki rüzgârın götürdüğü yönde olmuştur.

İki binli yılların ilk on yıllık süreci Türk halkbiliminin SOKÜM kavramıyla tanıştığı, zayıf ölçeklerle tartıştığı ve şekillenmeye başladığı; ikinci on yıl ise Unesco Türkiye Millî Komisyonu Başkanı M. Öcal Oğuz’un konuyu ülke bazında belirli bir yere getirme çabası olarak görülebilir. Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Bölümü’nün lokomotifliğini üstlendiği bu çalışmalarda adı geçen komisyon bünyesinde görev alan akademisyenlerin öncülüğünde SOKÜM çalışmaları ülke bazında bilinir ve konuya ilişkin çalışmaların yapıldığı bir yapıya dönüşmüştür. Ancak SOKÜM çalışmaları temel itibarla tam olarak bu noktada zayıflamaya başlamıştır. Uluslararası alanda UNESCO’nun ortaya koyduğu istek ve talepler, siyasal ve akademik alanda yapılan tartışmalar sonrasında kabul ya da reddedilmiş Amerika, Çin ve Rusya gibi çok uluslu ülkelerde bu tartışmalar ülkenin genel ve kültür politikası adına nelerin yaşanabileceği geniş bir literatürü ortaya çıkmıştır. Türkiye’de ise birkaç akademisyen dışında konuya ilişkin bir tartışma yapılmamış, yapılan tartışmalar ise akademik alandan ziyade eş dost sohbetlerinde ya da sanal ortamlarda dillendirilmiş sağlıklı bir yapıya eriştirilememiştir. SOKÜM çalışmalarının başat aktörü Millî Folklor Dergisi’nde yapılan özeleştiri içerikli yazılar

ise daha ziyade kavramsal boyutta kalmış yereldeki uygulamalara yönelik teorik eksiklikler istendik ölçüde kaleme alınmamıştır. Konuya ilişkin dikkat çeken en önemli eleştiri yazısı Özünel tarafından kaleme alınmıştır. (Özünel 2017) Özünel bu çalışmada SOKÜM’ün genel çerçevesi içerisindeki yaklaşımlara değinmiş olmakla birlikte yerelde yapılan çalışmaların niteliğine dair söz söylememiştir. Ancak SOKÜM çalışmalarında aktif olarak bulunan bir kişinin kaleme aldığı bu yazının zaman zaman açık zaman zaman satır aralarında gizlenmiş yorum ve çıkarımlarının akademinin uygulamalarına yansıtmadığı açıktır.

Taşrada kendi sazını çalan ve sadece bildiği türküyü söylemeye çalışanlar kendi dünyaları dışında yaşanan bu gelişimlerden çeşitli sohbetlerde duyduklarıyla yetinir bir formatta olmanın huzuru içerisinde beklemeyi tercih etmiş/etmektedir. İkibinli yıllardan itibaren özellikle kalkınma ajanslarının yerelde varlığına yol açan yeni düzenlemeler ve dönemin konjonktürü ülke çapında dillendirilen ve tılsımlı bir sözcük olarak karşımıza çıkan “proje” sözcüğünü her kesimden insanın dilinde dolaştırmaya başlamıştır. Dolayısıyla “SOKÜM” kavramı bu noktada taşrada görev yapan halkbilimciler ve bazı yerel araştırmacılarca bulunmaz bir nimet ve yerelin yeniden keşfi olarak görülmüştür. Tartışma kültüründen ve büyük oranda teorik altyapıdan uzak akademi için, üniversitelerin BAP projeleri sahaya temasın “SOKÜM” üzerinden gerçekleştirilmesine imkân sunacak yeni bir alanı doğurmuştur. Yöneticilerin üniversite olarak “yerele katkı sağlamak” adına akademik boyutuyla anlamamakla birlikte yerele hizmet etmenin yolu olarak gördükleri bu yöndeki çalışmalar, doğal olarak halkbilimciler açısından oldukça küçük bazlı olmakla birlikte çalışma zeminini kolaylaştırması yönüyle ele alınmış ve geçen süre zarfında bu çalışmalar önemli bir hacme ulaşmıştır. <https://akademik.yok.gov.tr>’nin arama sayfasından hareketle konuya ilişkin yaklaşık olarak aşağıda verilen sayıda çalışma adına erişim söz konusudur.

Proje	Bildiri	Makale	Kitap	Sanatsal Faaliyet	Tez
50	150	80	44	30	29

Tez çalışmalarının ve projelerin bir ile iki yıllık süreçte tamamlandığı göz önünde bulundurulduğunda çalışmaların uzun soluklu olmasına karşın kısa süre içerisinde önemli bir envanter çalışması yapıldığı açıktır. Konuya ilişkin olarak yapılan tezlerde doğrudan “Somut Olmayan Kültürel Miras” ifadesiyle yapılan tezlerden sadece dört tanesinin doktora çalışması olduğu yirmi beş tanesinin ise yüksek lisans çalışması olduğu görülmektedir. Tarihsel olarak ise belirtilen ad çerçevesinde aşağıdaki veriye ulaşmak mümkündür.

Y.Lisans	2016/1	2010/2	2013/1	2014/1	2015/8	2016/2	2017/2	2018/8
Doktora					2015/1	2016/1		2018/2

(<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>)

Belirtilen bu tezlerin üniversitelere göre dağılımı ise şu şekildedir:

Üniversite Adı	Tez Sayısı
Gazi Üniversitesi	10
Hacı Bayram Üniversitesi	2
Hacettepe Üniversitesi	2
İstanbul Üniversitesi	2
Anadolu Üniversitesi	2
Çukurova Üniversitesi	2
Balıkesir Üniversitesi	1
Bartın Üniversitesi	1

E. Osmangazi Üniversitesi	1
Erciyes Üniversitesi	1
K.Has Üniversitesi	1
Muğla Üniversitesi	1
S. Demirel Üniversitesi	1
Selçuk Üniversitesi	1
Y.Teknik Üniversitesi	1

Gazi Üniversitesi'nin konuya ilişkin konumu yapılan tezlerin sayısı itibarıyla kendini göstermektedir. Sözcük merkezli yapılan bu veri aramasının dışında konunun farklı adlarla ancak metodolojik olarak benzer nitelikli çok daha fazla sayıda olduğu bilinmektedir. Belirtilen adla ilk tez çalışmasının üzerinden sadece on üç yıl geçmiş olmakla birlikte yayın sayısındaki çeşitlilik ve bağlı olarak çalışmayı gerçekleştiren kişi sayısındaki yoğunluk konunun halk bilimi açısından ulusal bazda önemli bir yerde olduğunu göstermektedir.

Yukarıda belirli oranda detaylandırılmaya çalışılarak verilmeye çalışılan SOKÜM çalışmaları bu derece farklı boyutlarda çalışmanın gerçekleştirildiği bir akademik ortamda doğal olarak konunun teorik boyutunun da aynı çerçevede tartışılmasını beklemek gerekir. Ancak bu yönde yapılacak araştırmalar beklenenin oldukça uzağında bir sonuç çıkarmaktadır. XXI. yüzyılın ilk çeyreğinde derleme çalışmalarına gösterilen ilginin yoğunluğuna karşın teorinin bu derece zayıflığı SOKÜM çalışmalarının niteliği konusunda farklı soruları doğurmaktadır. Gelişmiş Avrupa ülkelerinin kendi medeniyet arayışları, siyasal yapılanmaları ve kültür politikaları kapsamında saha çalışmalarını Türkiye'ye nispetle büyük oranda tamamladığı bilinmektedir. Ülkemizin her noktasında saha çalışmalarının sadece SOKÜM çerçevesi içerisinde değil geleneksel halk edebiyatı yaklaşımları çerçevesinde sürdürülüyor olmasına karşın anonim halk edebiyatına ait verilerin henüz külliyatlar halinde yayımlanmadığı akademik bir gerçekliktir. Akademide özellikle tespit ve yayın noktasında yoğunlaşan halkbilimi çalışmalarının yüz yıllık sürecin sonucunda henüz saha çalışmasını hemen hiçbir alanda tamamlamamış olması neden ve niçinleriyle tartışılması gereken önemli bir argüman olarak karşımızda durmaktadır. Konunun asıl boyutu ise ne zaman ve ne şekilde sürecin tamamlanacağı ya da hangi yol haritasının takip edileceğinden ziyade, saha malzemesinin büyük oranda tamamlanması sonrasında teoriden ve disiplinler arası okuma kültüründen uzak akademideki bu kişilerin ne yönde bir çalışma gerçekleştireceğidir.

Yukarıdaki soruların cevaplarını bulmanın temel yolu Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür politikasında gizlidir ancak bu konu bağımsız ve birkaç ciltlik kitap hacminde bir çalışma gerektirdiğinden burada konu özetlenecektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde belirlenen kültür politikası özellikle "Demokrat Parti" döneminde ters yüz edilmiş ardından yaşanan diğer gelişmelerle günümüze gelinceye kadar büyük oranda iktidara gelen parti/partilerin dönemin sosyo-kültürel şartları doğrultusunda hareket etmiştir. İktidarların kültür politikasızlığı içerisinde yürütülen faaliyetlerinin yarı dışında kalan akademi camiası çok büyük oranda çalışmanın başında özetlenen akımların dışında bir yol izleyemeyince, halkbiliminin temel problemleri akademisyenlerin akademik yayın ortamı dışındaki dost sohbetlerinde küçük harflerle tartışılan bir konuya dönüşmüştür. Resmi kültür politikasındaki belirsizlik, akademik tartışma ortamının olmaması ve problemlerin yayınlarla ortaya konulmaması akademik bir kamburu getirmiştir. Akademinin bağımsızlığına kavuşamaması ve her gelen neslin bir öncekini büyük oranda taklit ederek muhafazakâr bir tavırla kaynak

isimlerini ve yöntemlerini geleceğe taşıma kıvancı ve onuruyla hareket etmesi bahse konu problemleri günümüze kadar devam ettirmiştir. Taşranın klasik düzenin dışına çıkmama arzusu ve düşünsel bağımsızlıktan uzaklığı, uluslararası literatürü takip edememe handikapıyla birleşince öncü kuvvetlerin ardından giden bir ordunun farklı kollarına benzer bir akademik yapılanma şekillenmiştir.

Akademinin içsel problemlerle kendisini kuşatması ona kanat germesi gereken ilgili kurumların konuya bakışını değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Türk halkbilimi çalışmaları adına irdelenecek temel kurum doğal olarak Kültür Bakanlığı ve bünyesindeki tarihsel süreci nedeniyle halkbilimciler açısından en önemli kurumlardan biri olan “Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü”dür. Kültür Bakanlığı kurulduğu günden itibaren yoğunlukla doğrudan kültür uzmanlarından ziyade alan dışından yöneticilerden oluşmuştur. Bu durum uzun yıllar boyunca bakanlığın DPT’nin sunduğu temel yaklaşımların dışında bir adım atmasına izin vermemiş ve sistemin sürmesi dışında yeni bir yapılanmaya kaynaklık etmemiştir. Bakanlığın zaman zaman Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde devam etmesi de yöneticilerin kültüre hangi noktadan baktığının bir yansıması olarak okunabilir. Kültür Bakanlığı’nın iktidarlarca icracı bir bakanlık olarak görülmemesi ve ülkenin kalkınmasının hars ve medeniyet çatışması içerisinde ele alınarak imar programlarının önceliklendiği bir anlayışa sahip olması, Osmanlı İmparatorluğu’nun yenilik arayışlarındaki ordunun teçhizatının yenilenmesi arayışlarına benzetilebilir. Dolayısıyla bütçe itibarıyla bakanlıklar içerisindeki hemen en düşük bütçeye sahip bir kurum olarak uzun yıllar boyunca atıl kalan bakanlık, Türkiye’nin iç siyasal dengeleri çerçevesinde yapılan atamalardan oluşan bir kadrolar bütününe dönüşmüştür. Zaman zaman bu yapıyı kırmak isteyen yetkililerin çalışmaları bu yapıdan yeni bir kadroyu doğurmadığından bakanlık, kültür çalışmalarına yön veren bir kurum görüntüsünden temel itibarla uzak bir misyonda olmuştur. Türk halkbilimine yönelik çalışmalarda bulunan akademisyenlerin hemen birçoğunun yalnızca adını bildikleri ancak her nedense ilişki kuramadıkları ilgili genel müdürler, personel ve bütçe yetersizliklerinden bahsettiğinden bütüncül bir halk kültürü çalışması yapılamamaktadır. Türkiye’nin önüne çıkan bu anlamda en önemli fırsatlardan biri olarak görünen SOKÜM çalışmaları, bakanlıktan ve ilgili genel müdürlükten bağımsız bireylerin bilgi ve becerileri kapsamında makale ya da kitaplara hapsolmüştür. Kent kültürünün kırsalı yuttuğu ve yeni bir varoş anlayışının oluştuğu son çeyrek yüzyılda bakanlığın bu konumu dört yılda bir tertiplenen kongrelerden öteye taşınamayan birliktelikler dışında önemli bir misyon taşımaması Türk halkbilimi adına üzücü bir gerçekliktir. Somut Olmayan Kültürel Miras Uzmanlar Komisyonu’nda halen Türk halk bilimi alanından olmayan kişilere yer verilmesiyle şekillendirilmesinin alana katkı sağlayamayacağı açıktır. Bakanlığın Ankara boyutundaki bu yapı taşrada daha trajik bir formatta yürütülmektedir. İl kültür müdürlerinin uzmanlıkları, konuya yaklaşımları, komisyonların bir lütuf görüntüsüyle oluşturulması üniversite ile yereldeki bakanlık teşkilatlarının istenen koordineyi sağlayamadı bir yapıyı beraberinde getirmiştir.

Türk halk bilimine yön verecek kurumlarda yaşanan bu traji komik durum, beklenileni veremeyecek ve sadece günü kotaracak çalışmaları doğuracağı açıktır. SOKÜM çalışmalarının, bu çalışmanın yazarının da çeşitli boyutlarıyla içinde olduğu, benzer nitelikli çalışma tekrarlarının sıklıkla yapıldığı bir anlayışın varlığına imkân vermesi kaçınılmaz bir realiteye dönüşmüştür. Buna mukabil yapılan çalışmaların bakanlıkla istişare içerisinde ve ilgili malzemenin belirli kriterler çerçevesinde düzenleneceği bir yapıyla bakanlık verilerinin üniversiteler aracılığıyla birkaç katına çıkmasına olanak sağlayacak yapıları kurmak gerekmektedir. Akademide Türk halk bilimine yönelik olarak görev yapan ikiyizyirmiyi aşkın

akademisyenin bütüncül hareket edeceği bir sistem, “SOKÜM” çalışmalarını yerellikten kurtaracak ve ulusal düzeyde envanter girişinin çok daha farklı bir boyutta sağlanacağı ve pratikten teoriğe dönüşüme imkân sağlayacaktır. Yetkililerin kültür konusundaki haykırışları bu ve benzeri sorunların alan uzmanlarının ilgili birimlerinde ve koordineli çalışmalarıyla sağlanacaktır.

Kaynakça

Özkul, Ç. (2000). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriř. Ankara: Akçağ Yayınları

Özünel, E.Ö, (2017) Dark Sides Of Intangible Cultural Heritage: Touristification, Decontextualization, Museumification, Authentication And Overcommercialization, Kültürel Mirasın Korunması Sempozyumu Bursa, s,349-366

<https://akademik.yok.gov.tr/AkademikArama/>

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>